

MAREK ŻUŁAWSKI
Misterium passionis et resurrectionis

MUZEUM UNIWERSYTECKIE
TORUŃ 2007

Marek Żuławski (1908-1985) – malarz, rysownik, grafik i krytyk sztuki. Był synem filozofa i pisarza Jerzego Żuławskiego, autora m.in. trylogii *Na srebrnym globie*, oraz Kazimierzy z Hanickich, doktora romanistyki i tłumaczki literatury francuskiej. Miał dwóch braci: Juliusza – poetę, prozaika i tłumacza literatury angielskiej, oraz Wawrzyńca – muzykologa, kompozytora i taternika. Dzieciństwo spędził w Zakopanem, czasy gimnazjum w Toruniu, gdzie od 1920 r. owdowiała matka prowadziła pensjonat na Bydgoskim Przedmieściu. Studiował w war-

szawskiej Szkole Sztuk Pięknych, w pracowniach Karola Tichego, Felicjana Kowarskiego i Leonarda Pękalskiego. W 1935 r. wyjechał do Paryża, a następnie do Londynu, gdzie pozostał. W czasie wojny pracował w polskiej sekcji radia BBC, z którą w latach późniejszych kontynuował współpracę jako krytyk sztuki. Aktywnie działał w środowisku plastycznym: był zaangażowany w powstanie Zrzeszenia Plastyków Polskich w Wielkiej Brytanii i członkiem kilku stowarzyszeń artystycznych: Artists International Association, Society of Mural Painters, Senefelder Group of Artists Litographers, Contemporary Arts Society. Napisał książki: *Dawn, Noon and Night* (1958), *Od Hogartha do Bacona* (1973), *Romantyzm, klasycyzm i z powrotem* (1976) oraz *Studium do autoportretu* (1980), którego drugi tom ukazał się już po śmierci artysty (1990).

Początkowo malował w duchu postimpresjonizmu, przede wszystkim portrety, martwe natury i sceny rodzajowe. Po wojnie wykształcił własny styl, odznaczający się uproszczeniem formy i zgaszonym kolorytem. W centrum uwagi jego sztuki znalazł się człowiek skonfliktowany z otaczającą go rzeczywistością. Malował ludzi o zmęczonych twarzach, spracowanych dłoniach, oschle martwe natury. W latach 60. powstawały collage i akty przesycone zmysłowością. Postacie ujmowane były coraz bardziej syntetycznie, sprowadzone niemal wyłącznie do określonej kolorem bryły. W latach 70. i 80. kolorystyka uległa rozjaśnieniu, nabrała wręcz jaskrawości.

Obok malarstwa sztalugowego zdobył uznanie jako autor monumentalnych kompozycji: fresków na Festiwalu Brytyjskim (1951) i budynku Uniwersytetu w Durkham (1961) oraz mozaiki w Izbie Handlowej w Burnley (1962). Uczestniczył w ponad 150 wystawach zbiorowych oraz 26 indywidualnych, z których pierwsza miała miejsce w londyńskiej Leger Gallery w 1937 r.

Tematyka religijna, z mniejszym lub większym natężeniem, pojawiała się w przeciągu całej twórczości Żuławskiego. Obrazy te były wysoko oceniane przez krytyków, cieszyły się uznaniem na licznych wystawach m.in.

Religious Theme w londyńskiej Tate Gallery (1958) i Bedford House Gallery (1975). Artysta wykonał m.in. monumentalny obraz przedstawiający Chrześc Chrystusa z przeznaczeniem dla kościoła Panny Marii na St. John's Wood w Londynie, za który otrzymał nagrodą im. Brata Alberta Adama Chmielowskiego (1982) oraz projekty witraża i dwa malowidła dla kościoła Miłosierdzia Bożego w Lublinie. O sobie napisał: *Jestem chrześcijaninem. Dążę do życia wiecznego poprzez miłość do całego świata* (*Studium II*, s. 23), zaś o swojej twórczości: *Malarstwo jest również aktem wiary* (*Studium*, s. 135).

Cierpienie, śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa były od początku centralnym motywem w sztuce chrześcijańskiej. W sztuce polskiej, naznaczonej przez ostatnie dwa stulecia narodowym cierpieniem, uwaga artystów skupiła się przede wszystkim na motywie pasji Chrystusa. W czasach PRL-u sztuka zepchnięta i ograniczona murami świątyni, nie miała szans na swobodny rozwój. Może tylko za wyjątkiem początku lat osiemdziesiątych, kiedy motywy pasyjne nabrały nowego, bolesnego znaczenia. Inaczej było poza granicami kraju, gdzie artyści mogli wypowiedzieć się w nowych formułach malarskich i gdzie powstało kilka wybitnych kreacji malarskich, by wspomnieć tylko dzieła Mariana Bohusza-Szyszko czy Adama Kossowskiego.

Na wystawie obok kilkudziesięciu prac o motywach nawiązujących do Pasji i Zmartwychwstania Chrystusa, znalazły się także teksty malarza, stanowiące swojego rodzaju komentarze do obrazów. Oglądając poszczególne dzieła prześledzić możemy rozwój twórczy artysty i zmieniające się tendencje stylistyczne.

Najwcześniejszymi pracami Żuławskiego na wystawie są dwa niewielkie gwasze z 1935 r. przedstawiające *Drogę Krzyżową* i *Ukrzyżowanie* (il. 1-2). Główną rolę odgrywają w nich nie tyle przedstawione osoby, ile antyetyczny układ i zestawienia barwne. Całość sprawia wrażenie zapatrzenia na renesansowe malarstwo włoskie.

Po pobycie w Warszawie w 1946 r. zainteresował się „człowiekiem tragicznym, przegrany, człowiekiem w prostracji, mającym nadzieję na zmartwychwstanie, ale jeszcze leżącym i pokrwawionym” („Polityka”, 1979, s. 9). Wtedy powstało *Zdjęcie z krzyża*, znane także jako *Chrystus z Belsen* (okładka). Obraz przedstawia skadrowane, leżące u stóp krzyża martwe, umęczone ciało Chrystusa. Artysta uważał pracę za przełomową w swojej twórczości, napisał, że „Ukrzyżowanie, tj. wojna, skończyło się, ale to, co zostało, to lachman bolesny, ludzkość umęczona nieskończeniem” (*Studium*, s. 30). Tytuł nawiązywał do niemieckiego obozu koncentracyjnego, w pobliżu miasta Bergen w Dolnej Saksonii, istniejącego w latach 1940-1945, w którym przetrzymywano m.in. Brytyjczyków. Dla Żuławskiego los zamordowanych w obozach był porównywalny do zabicia Chrystusa. W autobiografii porównywał starego księdza bitego przez strażników w niemieckim koncentracie w Inowrocławiu do biczowania Chrystusa. Cytował rzekome słowa księdza: „Panie wybacz im, bo nie wiedza, co czynią!”, za które go skatowano (*Studium*, s. 36-37).

Od tego obrazu rozpoczęły się próby odnalezienia na nowo własnego stylu. Prace traktował graficznie, obwładając konturem i dramatycznie

deformując. Wielokrotnie fascynował Żuławskiego „prawdziwy wizerunek Chrystusa”. W materiałach archiwalnych artysty zachowały się liczne zdjęcia, monografie pióra Paula Vignona oraz artykuły dotyczące całunu turyńskiego. Na nim wzorował się malując *Chustę świętej Weroniki* (tył okładki) należąca do najbardziej mistycznych dzieł artysty. Czerwony lakier wylany na czarne tło, na pozór przypadkowo, tworzy odbicie twarzy umęczonego Chrystusa. Proces powstawania obrazu, bez użycia pędzla sprawia, że mamy do czynienia z wizerunkiem Świętego Oblicza – „nie ludzką ręką uczynionym”. I tutaj, i na obrazach z cyklu *Ecce Homo* (il. 3-4) czerwony lakier do złudzenia przypomina krew. Gruby kontur, w połączeniu z ostrymi plamami szaty i tła tworzy dzieła ekspresyjne i monumentalne. Część cyklu powstała w 1958, roku, w którym zmarł Georges Rouault, będący dla Żuławskiego „jednym z niewielu prawdziwych malarzy religijnych naszej epoki”. Cykl odnosi się wyraźnie do obrazów tego artysty, których „duchowca treść (...) nawiązywała do średniowiecza” (*Romantyzm*, s. 8). Pod względem siły i prostoty rysunku, bogactwa i intensywności koloru obaj artyści inspirowali się malarstwem witrażowym gotyku.

W centrum uwagi Żuławskiego znalazł się człowiek skonfliktowany z otaczającą go rzeczywistością. Obrazy zyskały na głębszej wymowie, poruszając tematy współczesne. Artystę interesowało życie prostego człowieka, szare pełne trosk i cierpienia. Stał się malarzem ludzkiej samotności. Czerpał w tych świeckich pracach z motywów znanych z ikonografii pasyjnej. Na obrazie *Podróźny III* przedstawiona sylwetka potraktowana jest jednolicie, z przemieszanych plam o różnej barwie. Trwa w odrętwieniu, w pozie kojarzonej z Chrystusem frasobliwym. *Zielony akt* cechuje oszczędność formy, nieskazitelna kompozycja i kolor współtworzący odbiór obrazu, wręcz monumentalizm średniowiecznej postaci Chrystusa mistycznego. Podobnie *Martwy człowiek* leżący głową do widza w dużym skrócie perspektywnym, przywodzi na myśl skojarzenia z Chrystusem w grobie prezentowanym w Wielki Piątek.

Nie mniej istotny był temat Chrystusa Zmartwychwstałego, Chrystusa-Króla. Jak wspominał artysta: (...) Chrystus (...) wybrał świadomie mękę, aby wypełnić proroctwa i śmiercią na krzyżu odkupić grzech pierwotny. Jego męka jest dobrowolna (...) Nie jest walką z losem. Jest wypełnieniem misji” (*Studium II*, s. 65). *Zmartwychwstanie* (*Resurrection*) (il. 5) zaprojektowane w 1954 r. dla kościoła S. Alban’s w Norwich, przedstawia wstającego z grobu Chrystusa o szeroko otwartych – jakby ze zdziwienia – oczach. Niesamowitość zdarzenia potęgują czerwono-bordowe skały i różowo-bordowe niebo.

Wystawę zamykają płótna emanujące bogactwem kolorów, powstałe po podróży do Ziemi Świętej w 1981 r.: „Pejzaże bez ludzkich postaci i architektury – wizerunek nieba, morza i ziemi. Symbole” (*Studium*, s. 184). Tamte pejzaże miał przed oczami Żuławski pisząc dwa lata później: „Nie ma bardziej wstrząsających słów w całym piśmiennictwie świata od – jakże lakonicznego – zdania z Ewangelii św. Marka: *Jezusa szukacie? Wstał, nie ma Go tu*” („Tygodnik Powszechny”, 1983, s. 5).

Sławomir Majoch

CYTOWANA LITERATURA:

- Kazimierz Sobolewski, *Zaufać artyście. Rozmowa z Markiem Żuławskim*, „Polityka”, nr 16 (1157), 5 V 1979, s. 9;
 Marek Żuławski, *Studium do autotypetu*, Warszawa 1980;
 Marek Żuławski, *Temat Zmartwychwstania w sztuce*, „Tygodnik Powszechny”, nr 14-15 (1762-1763), R. XXXVII, 3-10 IV 1983, s. 5;
 Marek Żuławski, *Studium do autotypetu II*, Warszawa 1990.

WYBRANA BIBLIOGRAFIA:

- Marek i Jacek Żuławscy: malarstwo, rysunek*, katalog wystawy pod red. Wojciecha Zmorzyńskiego, Muzeum Narodowe, Gdańsk 2002;
Wielki Tydzień. Męka, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa w sztuce polskiej XIX i XX wieku, katalog wystawy, opr. red. Elżbieta Kosieradzka, Ewa Wygnańska, Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza, Warszawa 2003;
Styl Marka Żuławskiego (1908-1985), informator wystawy, opr. Mirosław A. Supruniuk, Biblioteka Uniwersytecka, Toruń 2004;
Sztuka polska w Wielkiej Brytanii 1940-2000. Antologia, wybrał, przygotował do druku i wstępem opatrzył Mirosław A. Supruniuk, („Archiwum Emigracji”, t. XXV), Toruń 2006.

SPIS OBIEKTÓW:

1. *Droga Krzyżowa – Ukrzyżowanie* – projekt fryzu mozaikowego w kaplicy na Harendzie, 1935, ołówek i gwasz na tekturze, 20 x 45 cm;
2. *Droga Krzyżowa (fragment)* – projekt fryzu mozaikowego w kaplicy na Harendzie, 1935, ołówek i gwasz na tekturze, 13 x 29 cm;
3. *Chrystus z Belsen (Zdjęcie z krzyża)*, 1947, olej na płótnie, 101 x 127, sygn. p.d.: Marek 47;
4. *Zmartwychwstanie (Resurrection)*, 1954, olej na płycie pilśniowej, 128 x 71 cm, sygn. p.d.: Marek 54;
5. *Ecce homo II*, 1958, olej na desce, 137 x 102 cm;
6. *Ecce homo IV*, 1961, olej na desce, 129 x 103 cm;
7. *Ecce homo V*, ok. 1958, olej na płycie pilśniowej, 122 x 92 cm, sygn. p.d.: Marek;
8. *Chusta św. Weroniki*, 1958, olej, lakier na płycie pilśniowej, 105 x 90 cm, sygn. p.d.: Marek 58;
9. *Zielony akt na pomarańczowym i czarnym tle*, 1958, olej, elementy fakturalne na płótnie, 137 x 81 cm, sygn. l.d.: Marek 58;
10. *Podróźny III*, 1963, olej, lakier, piasek na płótnie, 128 x 102, sygn. p.d.: Marek;
11. *Postać u kresu*, 1965, olej na płycie pilśniowej, 145 x 122 cm, sygn. l.d.: Marek 65;
12. *Martwy człowiek*, 1969, olej na płótnie, 122 x 142 cm, sygn. l.d.: Marek;
13. *Wyżyna Golan*, 1968 i 1981, olej i akryl na płótnie, 122 x 142 cm, sygn. p.d.: Marek;
14. *Jezioro Galilejskie*, 1982, akryl na płótnie, 76 x 122 cm, sygn. l.d.: Marek 82;
15. *Księżyc (Izrael)*, 1982, akryl na płycie pilśniowej, 69 x 65 cm, sygn. l.d.: Marek 82;
16. *Szkie „Chrystus”*, [b.d.], ołówek i pióro kulkowe na papierze, 38 x 20,5 cm;
17. *Szkie „Chrystus wśród apostołów”*, [b.d.], flamaster na papierze, 44,3 x 28,5 cm;
18. *Autotypet*, [b.d.], piórko i gwasz na papierze, 36,8 x 25,2 cm;
19. *Studium – akt męski*, [b.d.], ołówek i długopis na papierze, 41,8 x 29,8 cm.

VARIA:

1. Paleta Marka Żuławskiego;
2. Sztaluga artysty, XIX w.

Wszystkie prace подарowane zostały przez Marylę Żuławską do zbiorów Muzeum Uniwersyteckiego i Archiwum Emigracji w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu.

Il. 1

Il. 2

Il. 3

Il. 4

Il. 5

Wystawa czynna: 23 lutego – 12 kwietnia 2007 r.
Muzeum Uniwersyteckie, Collegium Maximum, Plac Rapackiego 1, Toruń
Kurator wystawy: Sławomir Majoch
Fot.: Mirosław J. Kucharski i Piotr Kurek

Wydawca:
Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu, ul. Gagarina 13, 87-100 Toruń
Oficyna Wydawnicza Kucharski, ul. Piękna 2, 87-165 Wielka Nieszawka
ISBN 978-83-89376-45-9

Ilustracje na okładkach:
Chrystus z Belsen, 1947; *Chusta św. Weroniki*, 1958